

Odd Gunnar Skagestad:

Bøker som handelsvare

”Makt korrupperer, og absolutt makt korrupperer absolutt”

Lord Acton (1834-1902) i *Life of Mandell Creighton*

Harald Grieg het mannen som i 1920-årene opprettet Gyldendal Norsk Forlag. For ettertiden skulle han bli best kjent for å ha innført slagordet *”Børs og Katedral”* som motto for den norske bokbransjen. Et sterkt dobbeltbudskap: På den ene siden var man kremmere – her skulle det tjenes penger, man jobbet da kommersielt, må vite! Og på den annen side var man samtidig forvalter av samfunnets ikke-kommersielle, åndelige verdier. Ja, ikke bare det – forleggerens misjon som forvalter av vår kulturarv gikk både på fortid og fremtid. Forleggeren var å ligne med såmannen og gartneren som hegnet om de skjøre spirer som skulle slå ut i blomst og utvikle seg til vår fremtidige kulturarv. Som markedsaktør kunne forlagsbokhandleren definere seg som en unik skapning – på samme tid både kommersiell og ikke-kommersiell – og som sådan ulik alle andre leverandører av varer og tjenester.

For andre handelsvarer kunne nok markedsmekanismen – fri konkurranse, underlagt loven om tilbud og etterspørsel – sørge for optimal varetilgang, - riktige mengder av beste kvalitet til riktig pris. Men med bøker var det *annerledes*. Her handlet man med *åndsprodukter*, hevet over markedets lover. Produksjon og omsetning av bøker var nemlig annerledes enn produksjon og omsetning av andre varer og tjenester. Mer *høyverdig*, for å si det sånn. Og sånn sa man det gjerne. *Hvorfor* det var slik, ble det aldri gitt noen skikkelig forklaring på. Det bare *var* slik, liksom ...

Ikke så å forstå at politikere flest noensinne har vært synderlig glad i markedsmekanismen, - den har alltid stått som en begrensning av deres egen allmakt og som et symbol på deres egen utilstrekkelighet. Likevel har de gjennomgående, mer eller mindre motstrebende, funnet å måtte avfinne seg med livets realiteter på en rekke felter hvor varer og tjenester produseres og omsettes. Surmulende har de latt begreper som liberalisering og markedstilpasning få innpass på stadig flere områder hvor denslags tidligere var nærmest tabu. Men ikke når det gjelder bokmarkedet! På dette området har våre politikere hittil vært fornøyd med å la seg styre av markedets egne aktører, - forleggerne, bokhandlerne, forfatterne og deres organisasjoner.

Så kan man spørre: Hva er galt med det, er det ikke bedre at bransjen selv styrer, heller enn at politikerne gjør det?

All erfaring viser at når aktørene i et marked selv får bestemme, vil de gjøre hva de kan for å holde brysomme konkurrenter ute. Den som innbiller seg at *kapitalisme* er et system hvor kapitalistene bestemmer, har ikke forstått hva det dreier seg om. Kapitalisme er et system hvor kapitalistene – likesom forbrukere, arbeidere, bedriftsledere, innovatører, entreprenører og alle andre markedsaktører – må finne seg i fri konkurranse, underlagt loven om tilbud og

etterspørsel. Kapitalisme er et system basert på prinsippet om retten til å velge fritt, i motsetning til et system underlagt diktat fra politikerne, eller fra de markedsaktører (produsentgrupper, monopoler, karteller o.l.) som politikerne har gitt frie hender til å utøve slik tvangsmakt.

En politiker behøver ikke være tilhenger av en kapitalistisk ideologi for å forstå at misbruk av markedsrett er skadelig. At priskarteller påfører forbrukerne unødvendige kostnader og fører til samfunnsøkonomiske tap, er såpass alment erkjent at denslags er generelt forbudt såvel i Norge som i land som det er naturlig å sammenligne oss med. Men unntak finnes, i Norge spesielt bokmarkedet. Og begrunnelsen? Den *kulturpolitiske*, basert på visjonen, for ikke å si fiksjonen, om bokbransjens dobbeltrolle som børs og katedral.

Bransjens bruk av Sverige som skremmebilde ("*Vi vil ikke ha svenske tilstander!*") har fått den svenske forfatter, forlagsmann og riks-synser Jan Guillou til å se rødt. Guillou nøler ikke med å kalle bok-Norge for en "*Sovjetstat*" og den norske forleggerforeningens selvforståelse for "*sovjetstatistikk*". Nesten fornøylig, - hadde det ikke vært for det sørgelige faktum at mannen har et sterkt poeng.

I en artikkel under overskriften "Priskartell for bøker er feilslått kulturpolitikk" i Aftenposten 18. mars i år tar tidligere pris- og konkurransedirektør Egil Bakke et oppgjør med den nåværende praksis og den tankegang som ligger bak: "*Allikevel har myndighetene i Norge og i mange andre land tillatt visse bransjer å samarbeide om prissettingen, fordi myndighetene har antatt at bransjen representerer visse nasjonale verdier som vil gå tapt hvis det blir vanlig konkurranse. Bokbransjen har således lenge hatt lov til å se bort fra forbudet mot prissamarbeid. Begrunnelsen har vært at dette er nødvendig for å redde boken, norsk språk og norsk kultur.*" Som Bakke videre kan fortelle, viser erfaringen at "*slike unntak fra forbud mot prissamarbeid vanligvis ikke har gitt de ønskede resultater*".

Men nå er kulturdebatten over oss igjen. Hvilket betyr at atter mobiliseres dette særnorske hylekoret av selvoppnevnte åndshøvdinge og deres furtne følgesvenner som føler sine særinteresser truet. Bakgrunnen er at Konkurransetilsynet har fremlagt et forslag til forskrift til konkurranseloven, og skyteskive nummer én er moderniseringsminister Morten A. Meyer. Konkurransetilsynets forslag innebærer at regjeringen vil frata bokklubbene eneretten til å gi rabatter – både bokhandlerne og bokklubbene skal få samme mulighet til å gi rabatt med en sats på 12,5 prosent. Bokhandlerne skal miste eneretten til å selge skolebøker, og fastprisordningen for disse skal avvikles. Tilsynet ønsker videre at forfatternes normalkontrakter bare skal være veiledende, og vil også forkorte fastprisavtalen for skjønnlitteratur i forhold til hva bransjen er blitt enig om.

Og hva så? En viss liberalisering i forhold til dagens ordning, javel, - men ganske puslete greier, egentlig. Ingen særlig radikal reform, mer å ligne med et host i lovotten. Ikke desto mindre har forslaget utløst et ramaskrik fra de vanlige, velkjente hold.

At *forleggerne* ikke liker å få sin makt svekket, bør ikke forbause noen.

At *bokhandlerne* er med på ferden, viser bare i hvilken grad de er blitt en del av et system hvor det eksisterende samrøre har skapt en form for forutsigbarhet som de har lært seg til å leve med og bli glad i. At Aftenposten - konservatismens fanebærer – ikke liker at det tas nye grep på et felt som de mener tilligger kulturpolitikken, er som man kunne vente seg. Men det skurrer når avisen på lederplass 20. mars under overskriften "Nå bør Meyer lytte" trekker frem Norges mest kjente nettbokhandler, Harald Haugen, som sannhetsvitne på at forslaget vil føre til mindre boksalg, redusert leselyst og dårligere økonomi for bransjens viktigste aktører. At Haugen ofte har "*gått mot det såkalte bransjelauget*" og at han "*representerer den delen*

av bransjen, nettbokhandlerne, som ifølge liberaliseringens forkjempere vil tjene på endringene”, beviser selvsagt ikke noe som helst. Som aktør i markedet har Haugen formodentlig sin egen agenda, og hva han måtte mene om kulturpolitikk er like interessant som en hvilken som helst annen meningsytring fra hvilket som helst hold.

Og så registrerer vi til alt overmål at *forfatterne* skriker opp mot Konkurransetilsynets forslag og mot statsråd Meyers såkalte ”korstog mot bokbransjen”, som er det uttrykket som brukes av Trond Andreassen fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening i en Aftenposten-artikkel 20. mars. At forfatterne opptrer som forlagenes lydige lakeier og våpendragere er ikke noe nytt, men man må stadig undres *hvorfor*? I sin lederartikkel i Finansavisen 18. mars stiller Trygve Hegnar det retoriske spørsmål: ”*Er de hjernevasket av William Nygaard alle sammen?*” *Tror* forfatterne virkelig på sine besvergelses? Eller opptrer de som de gjør kun av hevdvunnen vane – i flokk, av misforstått solidaritet, slik de alltid har gjort? Forfatterne vil ha en fast royaltysats for alle, slik at forleggerne kan bli enda rikere. ”*Den første som bryter med normalkontrakten, er den første som blir ekskludert*”, sa forfatteren Edvard Hoem på forfatternes årsmøte – ifølge samme Hegnar til vill applaus.

Og dermed har foreningen med den navngjetne eksklusjonsparagrafen påny stadfestet sin posisjon som formyndersamfunnets *avantgarde* i kampen mot åndsfrihet og toleranse.

Ellers noe nytt under solen?